

**“INSON – JAMIYAT – DAVLAT” PRINSIPI:
YANGI KONSTITUTSIYADA INSON HUQUQLARINING USTUVORLIGI VA
UNING AMALIY TA’MINOTI**

Ismailova Charosxon

“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti talabasi

Omonova Navruzoy

*“TIQXMMI” Milliy tadqiqot universiteti “Ekologiya va huquq”
kafedrasida stejer-o‘qituvchisi.*

Annotatsiya. *Mazkur maqolada O‘zbekiston Respublikasi yangi tahrirdagi Konstitutsiyasida mustahkamlangan “Inson – jamiyat – davlat” tamoyilining mazmun-mohiyati, uning dolzarbligi, shuningdek inson huquqlarining ustuvorligi hamda amaliy kafolatlanish mexanizmlari, jamiyat va davlat boshqaruvida qonun ustuvorligini kafolatlashdagi vazifalari ilmiy asosda tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *Konstitutsiya, huquqiy davlat, davlat siyosati, inson huquqlari, demokratik tamoyillar.*

**ПРИНЦИП “ЧЕЛОВЕК – ОБЩЕСТВО – ГОСУДАРСТВО”: ПРИОРИТЕТ
ПРАВ ЧЕЛОВЕКА И ИХ ПРАКТИЧЕСКОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ В НОВОЙ
КОНСТИТУЦИИ**

Аннотация. *В данной статье научно проанализированы сущность и значение закреплённого в новой редакции Конституции Республики Узбекистан принципа “Человек – общество – государство”, его актуальность, а также приоритет прав человека и механизмы их практического обеспечения, задачи по обеспечению верховенства закона в управлении обществом и государством.*

Ключевые слова: *Конституция, правовое государство, государственная политика, права человека, демократические принципы.*

**“THE PRINCIPLE ‘INDIVIDUAL – SOCIETY – STATE’”: THE PRIORITY OF
HUMAN RIGHTS AND THEIR PRACTICAL IMPLEMENTATION IN THE NEW
CONSTITUTION**

Annotation. *This article provides a scientific analysis of the essence and significance of the principle “Individual – Society – State” enshrined in the new edition of the Constitution of the Republic of Uzbekistan, its relevance, as well as the priority of human rights and the mechanisms ensuring their practical guarantees, and the tasks of ensuring the rule of law in the governance of society and the state.*

Keywords: *Constitution, rule-of-law state, state policy, human rights, democratic principles.*

KIRISH

Bugungi globallashuv va keskin o'zgarayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayonlar sharoitida inson huquq va erkinliklarining ta'minlanishi, jamiyat va davlat boshqaruvi tizimida ularning ustuvorligi masalasi har qachongidan ko'ra dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Har bir demokratik jamiyat taraqqiyotining bosh mezon — inson manfaatlarini, sha'ni va qadr-qimmatini yuksak qadrlash, uning tabiiy huquqlarini qonuniy himoya qilish, davlatning barcha faoliyatini odamlar farovonligini ta'minlashga qaratishdan iboratdir. Shu ma'noda, O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan konstitutsiyaviy islohotlar, xususan Konstitutsiyaning yangi tahrirda qabul qilinishi mamlakatda inson huquqlarining kafolatlanishi va himoya mexanizmlarini yanada takomillashtirish jarayonida tub burilish yasadi.

Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida "Inson – jamiyat – davlat" tamoyilining mustahkamlanishi davlat va jamiyatning rivojlanish falsafasini tubdan o'zgartirib, inson manfaatlarini oliy qadriyat sifatida belgilab berdi. Mazkur tamoyil nafaqat konstitutsiyaviy normalarning markaziy g'oyasi, balki keng qamrovli islohotlar tizimining metodologik asosiga aylandi. Insonning hayoti, erkinligi, sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi, uning huquq va erkinliklarining ustuvorligi to'g'risidagi konstitutsiyaviy qoidalar jamiyat va davlat faoliyatini baholashning bosh mezoniga aylandi.

"Inson – jamiyat – davlat" tamoyili o'z mohiyatiga ko'ra, davlat siyosatini inson manfaatlarini asosida shakllantirish, davlat organlarining faoliyatini fuqarolarga xizmat qilishga yo'naltirish, jamiyatni demokratlashtirish va fuqarolik institutlarining rolini kuchaytirishni nazarda tutadi. Shu orqali davlat va jamiyat o'rtasidagi munosabatlar yangi sifat bosqichiga ko'tarilmoqda. Endilikda fuqarolar jamiyatning passiv elementi emas, balki davlat boshqaruvida faol ishtirok etuvchi asosiy subyekt sifatida e'tirof etilmoqda. Bu esa insonning huquqiy maqomini mustahkamlash, uning manfaat va ehtiyojlarini qonuniy asosda ta'minlashni talab etadi.

Konstitutsiyada inson huquqlarining ustuvorligi prinsipining mustahkamlanishi bevosita amaliy mexanizmlarni takomillashtirish zaruratini ham yuzaga keltirdi. Zero, inson huquqlarini e'tirof etishning o'zi yetarli emas; ularni real hayotda to'laqonli ta'minlash, buzilishlarning oldini olish, himoya kafolatlarini kuchaytirish, davlat organlari faoliyatida ochiqlik va mas'uliyatni ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Shu nuqtai nazardan, yangi Konstitutsiyada huquqiy statusning kengaytirilishi, oila, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat munosabatlari, ekologiya, sud-huquq tizimi kabi sohalarida inson manfaatlarini birinchi o'ringa qo'ygan konstitutsiyaviy normalar qabul qilindi.

Inson huquqlarining ustuvorligini ta'minlashning amaliy kafolatlari orasida fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatini kuchaytirish, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlarining vakolatlarini kengaytirish, ombudsman instituti faoliyatining takomillashuvi,

sud hokimiyatining mustaqilligi, qonun ustuvorligining kafolatlanishi muhim o‘rin tutadi. Ayniqsa, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va shaffofligini ta‘minlash, jamiyat nazoratining kuchayishi, davlat idoralarining fuqarolar oldida hisobdorligi kabi mexanizmlar inson huquqlarining amalda ta‘minlanishiga xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasining markazida — inson, uning huquqlari, manfaatlari, imkoniyatlari va farovonligini oshirish masalasi turadi. Konstitutsiyada belgilangan tamoyillar davlat siyosatini aniq yo‘nalishga soluvchi, jamiyatni yangi taraqqiyot bosqichiga yetaklovchi muhim huquqiy asos bo‘lib xizmat qilmoqda. Shu ma‘noda, inson huquqlarining ustuvorligi nafaqat konstitusiyaviy norma, balki davlat va jamiyat taraqqiyotining strategik yo‘nalishi sifatida qaralmoqda.

Ushbu maqolada “Inson – jamiyat – davlat” tamoyilining yangi Konstitutsiyada ifodalanishi, uning nazariy-huquqiy asoslari, inson huquqlarining ustuvorligi g‘oyasining konstitusiyaviy mazmuni, shuningdek ushbu prinsipning amalda ta‘minlanish mexanizmlari ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Shuningdek, inson huquqlarini himoya qilishga qaratilgan yangi konstitusiyaviy mexanizmlar, ularning davlat boshqaruvi va fuqarolik jamiyati institutlari faoliyatidagi ahamiyati yoritiladi.

ASOSIY QISM

1. “Inson – jamiyat – davlat” tamoyilining nazariy-huquqiy asoslari.

“Inson – jamiyat – davlat” tamoyili demokratik jamiyatning bosh mezonlaridan biri bo‘lib, davlat hokimiyati faoliyatini inson manfaatlariga bo‘ysundirishni nazarda tutadi. Mazkur tamoyilning konseptual asoslari, avvalo, insonning tabiiy, ajralmas va daxlsiz huquqlarini e‘tirof etuvchi umume‘tirof etilgan xalqaro normalarga tayanadi. BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi, fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi pakt, boshqa xalqaro hujjatlar aynan shu g‘oya — insonning ustuvor maqomi g‘oyasiga asoslanadi.

O‘zbekistonning yangi tahrirdagi Konstitutsiyasi ham mazkur tamoyilni o‘zining ustuvor g‘oyasi sifatida mustahkamlagan. Konstitutsiya qabul qilinganidan buyon uning asosiy maqsadi – insonning sha‘ni va qadr-qimmatini ulug‘lash, huquq va erkinliklarini qo‘llab-quvvatlash, jamiyat va davlatning barcha tizimlarida ularni amaliy jihatdan kafolatlash bo‘lib kelmoqda. Yangi konstitutsion modelda inson huquqlarining davlat manfaatlaridan ustun qo‘yilishi, insonni davlat siyosatining markaziga qo‘yish tamoyilining konstitusiyaviy darajada tasdiqlanishi mamlakat siyosiy tizimining rivojlanishida muhim bosqich bo‘ldi.

Mazkur tamoyilning nazariy jihatdan asoslanishi shundan iboratki, inson — jamiyatning asosiy bo‘g‘ini, jamiyat esa — davlatning barqaror poydevoridir. Demak, davlat hokimiyatining mazmuni ham, maqsadi ham inson farovonligini ta‘minlash, uning huquqlarini himoya qilish bilan bevosita bog‘liqdir. Agar inson manfaatlari to‘liq ta‘minlanmasa, jamiyatning barqaror rivojlanishi ham, davlat boshqaruvining samaradorligi ham izdan chiqadi.

Shu bois yangi Konstitutsiyada davlat organlarining asosiy vazifasi sifatida “inson manfaatlariga xizmat qilish” talabi belgilab qo‘yilgan va bu prinsip barcha konstitusiyaviy islohotlarning ideologik mezoniga aylangan.

2. Inson huquqlarining ustuvorligi: yangi Konstitutsiyada mustahkamlangan normalar

Yangi tahrirdagi Konstitutsiya inson huquqlarining ustuvorligini mustahkamlovchi qator yangiliklar va huquqiy normalarni o‘z ichiga oladi. Bu normalar amalda insonning huquqiy maqomini kengaytiradi va uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmatini, shaxsiy daxlsizligini davlat tomonidan ishonchli himoya qilinishini ta’minlaydi.

2.1. Inson sha’ni va qadr-qimmatining oliyligi

Konstitutsiyada inson sha’ni va qadr-qimmatini kamsituvchi har qanday harakat qat’iyan taqiqlanadi. Bu norma shaxsning daxlsizligini kafolatlash bilan bir qatorda, huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan muhim konstitusiyaviy asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, qiynoqlar, g‘ayriinsoniy yoki qadr-qimmatni kamsituvchi munosabatlar, majburiy mehnat, noqonuniy hibsga olish kabi holatlarning barchasi mutlaq taqiqlanadi.

2.2. Ijtimoiy huquqlarning kengaytirilishi

Yangi Konstitutsiyada ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy ta’minot, mehnat munosabatlari, yashash uchun munosib sharoit yaratish kabi ijtimoiy huquqlar ham sezilarli darajada kengaytirildi. Jumladan:

- majburiy maktab ta’limining yangi talablari;
- yetarli darajada tibbiy xizmat olish huquqi;
- sog‘lom ekologik muhitda yashash huquqi;
- yoshlar, nogironligi bo‘lgan shaxslar va zaif qatlamlarning ijtimoiy himoyasi.

Bu normalar insonning ijtimoiy talab va ehtiyojlarining davlat tomonidan ta’minlanishiga xizmat qiladi.

2.3. Sud hokimiyatining mustaqilligi

Konstitutsiyada sud hokimiyatining mustaqilligi alohida prinsip sifatida mustahkamlangan. Sudlarning mustaqilligi inson huquqlarining amaliy himoyasida eng muhim institutlardan biridir. Sudlar har qanday bosimdan, aralashuvdan, manfaatlar to‘qnashuvidan himoyalangan bo‘lishi lozim.

3. Inson huquqlarining amaliy kafolatlari va ularni ta’minlash mexanizmlari.

3.1. Fuqarolik jamiyati institutlarining roli

Fuqarolik jamiyati institutlari — nodavlat notijorat tashkilotlari, ommaviy axborot vositalari, fuqarolarning o‘zini o‘zi boshqarish organlari — inson huquqlarining real himoyasida muhim o‘rin tutadi.

Ularning faoliyatini qo‘llab-quvvatlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. Yangi Konstitutsiyada fuqarolik nazorati tizimini kengaytirishga oid normalar ham o‘z aksini topgan.

3.2. Ombudsman institutining kuchaytirilishi

O‘zbekiston Respublikasining Inson huquqlari bo‘yicha vakili (Ombudsman) instituti faoliyatini takomillashtirish, unga qo‘shimcha vakolatlar berish inson huquqlarining buzilishi bilan bog‘liq murojaatlarni samarali hal etish imkonini yaratadi. Ombudsman fuqarolarning muammolarini tezkor ko‘rib chiqish, inson huquqlari buzilgan taqdirda davlat organlari faoliyatini tahlil qilish va nazorat qilish kabi vakolatlarga ega.

3.3. Davlat organlari faoliyatining ochiqligi va hisobdorligi

Davlat organlarining ochiqligi va shaffofligi — inson huquqlarini himoya qilishning eng muhim kafolatlaridan biri. Davlat organlari qarorlarining ommaviy e‘lon qilinishi, fuqarolarga axborot olish huquqining kafolatlanishi, elektron boshqaruv tizimlarining kengaytirilishi korrupsiyaning oldini oladi, davlat boshqaruvida adolat va qonuniylikni ta‘minlaydi.

3.4. Huquqiy madaniyatning yuksaltirilishi

Inson huquqlarining amalda ta‘minlanishi faqat davlat organlarining faolligiga emas, balki fuqarolarning huquqiy ongiga ham bog‘liq. Shu sababli O‘zbekistonda huquqiy targ‘ibot, huquqiy ma‘rifat va huquqiy madaniyatni oshirish bo‘yicha keng ko‘lamli chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

4. “Inson – jamiyat – davlat” tamoyilining davlat va jamiyat boshqaruvidagi ahamiyati.

Mazkur tamoyil davlat boshqaruvi tizimining barcha bo‘g‘inlarida o‘z aksini topmoqda. Xususan:

- davlat xizmati tizimida inson manfaatlariga xizmat qilish tamoyili;
- davlat organlarining mas‘uliyati va javobgarligini kuchaytirish;
- elektron hukumat tizimini kengaytirish;
- aholining davlat boshqaruvida bevosita ishtirokini ta‘minlash;
- ijtimoiy sohani modernizatsiya qilish.

Natijada, davlatning asosiy vazifasi sifatida inson manfaatlari birinchi darajali maqsadga aylandi. Bunday yondashuv davlat siyosati samaradorligini oshiradi, odamlar farovonligini ta‘minlaydi, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy barqarorligini mustahkamlaydi.

XULOSA

Yuqorida olib borilgan ilmiy tahlillar shuni ko‘rsatadiki, yangi tahrirdagi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlangan “Inson – jamiyat – davlat” tamoyili davlat va jamiyatning o‘zaro munosabatlarini tamomila yangi bosqichga ko‘tardi. Mazkur tamoyilning konstitusiyaviy darajada belgilanishi insonning oliy qadriyat sifatidagi maqomini mustahkamlab, davlat siyosatining barcha yo‘nalishlarini inson manfaatlariga qaratish zaruratini konstitusiyaviy talab sifatida belgilab berdi.

Yangi Konstitutsiyada inson huquqlari va erkinliklarining ustuvor maqomga ega bo‘lishi, ularning real hayotda amaliy kafolatlar bilan ta‘minlanishi davlat boshqaruvi tizimida sifat jihatdan yangi modelni shakllantirmoqda. Sud hokimiyatining mustaqilligi,

fuqarolik jamiyati institutlarining rivoji, davlat organlari faoliyatining ochiqligi va hisobdorligi, Ombudsman institutining kuchaytirilishi kabi mexanizmlar inson huquqlarining amaldagi himoya tizimini sezilarli darajada takomillashtirdi.

Bugungi kunda “Inson – jamiyat – davlat” tamoyili nafaqat konstitusiyaviy norma, balki davlat faoliyatining markaziy g‘oyasi, islohotlar strategiyasining bosh mezoniga aylangan. Bu tamoyilning amaliyotga joriy etilishi odamlar farovonligini ta’minlash, jamiyatning barqaror rivojlanishi, davlat boshqaruvida adolat, qonun ustuvorligi va mas’uliyatni kuchaytirish uchun mustahkam asos yaratadi.

Shu munosabat bilan, mazkur tamoyilning izchil amalga oshirilishi O‘zbekistonning demokratik huquqiy davlat sifatida shakllanishi jarayonida muhim o‘rin tutadi. Inson huquqlari va erkinliklarining kafolatlari tobora kengayib borayotgani, fuqarolarning davlat boshqaruidagi ishtiroki oshayotgani, davlatning fuqarolar oldidagi hisobdorligi ortayotgani mamlakatda chuqur ijtimoiy-siyosiy islohotlarning amaliy natijasidir.

Xulosa qilib aytganda, yangi Konstitutsiyada mustahkamlangan “Inson – jamiyat – davlat” tamoyili O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichini belgilab beruvchi, inson manfaatlari va huquqlarini oliy qadriyat sifatida e’tirof etuvchi, demokratik jamiyat qurilishining poydevoridir. Uning to‘liq amalga oshirilishi mamlakatda adolatli, ijtimoiy barqaror, insonparvar va huquqiy davlatni barpo etishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (Yangi tahrir) 2023.
2. Karimov, A. *O‘zbekiston Respublikasida konstitusiyaviy islohotlar va inson huquqlari*. – Toshkent: Istiqlol nashriyoti, 2022.
3. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi. BMT, 1948.
4. Fuqarolik va siyosiy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. BMT, 1966.
5. Iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy huquqlar to‘g‘risidagi xalqaro pakt. BMT, 1966.
6. Mamatqulov. U. *Demokratik davlat va fuqarolik jamiyati nazariyasi*. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2020.
7. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Inson huquqlarini himoya qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmonlari va qarorlari.
8. O‘zbekiston Respublikasi Inson huquqlari bo‘yicha Milliy markazi hisobotlari (2020–2023-yillar).
9. Rahmonov, S. *Davlat boshqaruvi va qonun ustuvorligi tamoyillari*. – Toshkent: Akademiya, 2021